

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים

מלחמת השבעה באוקטובר היא רק המערכה הראשונה

מאת תא"ל (מיל') ערן אורטל

מבט מבס"א, מס' 2,331, 12 בפברואר 2025

תקציר: תפיסת הביטחון חתרה למיצוי כושר המחץ כפיצוי על חולשת כושר העמידה. בעשורים האחרונים השתלטה על החשיבה שלנו גישה טקטית של לחימה נגד-טרור, ודחקה הצידה עקרון זה. המלחמה הנוכחית מהווה צומת דרכים. ניתן לראות במתקפת השבעה באוקטובר כישלון נקודתי, ולהתמיד באסטרטגיה הממוקדת בחזבאללה ובחמאס. המשמעות המעשית היא הקמת מרחבי-חיץ וקיום מלחמות גרילה בגבולותינו. דרך אחרת להבין את המצב הוא לתפוס את מלחמת חרבות ברזל כמערכה ראשונה במלחמה היסטורית מול הציר השיעי. במקרה כזה נכון יהיה לממש את הישגי המערכה הנוכחית ולמצות את ההפוגה האסטרטגית כדי ליצור תפיסת מלחמה ויכולת צבאית מתאימים יותר לנטילת היוזמה האסטרטגית לידינו, ולהתכונן למערכה נוספת.

רוב הציבור הישראלי חיכה בקוצר רוח לעסקת השבת החטופים ומעוניין בהשלמתה. לעומתו בולטת התנגדות של ציבור לא מבוטל, בעיקר מהימין הפוליטי, הרואה בעסקה תבוסה במלחמה ומדגיש את הסיכון שלוקחת ישראל בשחרור מחבלים ונסיגה מעזה.

הדיון הציבורי מתמקד כרגע ברובד הערכי – האם אנו מדגישים את ערך הצלת החיים ופדיון השבויים או את ערך העמידה הלאומית הנחושה והבטחת הביטחון העתידי. ברור שמאחורי הדיון הערכי מסתתרות גם גישות פוליטיות מנוגדות. חלקים בימין לא הסתירו שבעיניהם מטרת המלחמה כוללות כיבוש והתיישבות ברצועת עזה, ואף מיטוט שלטון הרשות הפלסטינית בשטחי יהודה ושומרון.

הדיון הערכי הוא כמובן חשוב. גם המחלוקת הפוליטית על החזון הישראלי אינה חדשה. אך לצד שני הדיונים הללו קיים ממד נוסף, שלא זכה לתשומת הלב הראויה בעיני. השאלה המכוננת את הדיון הזה היא – מהו תפקידה של מלחמת השבעה באוקטובר באסטרטגיה הישראלית? שתי גישות אסטרטגיות אפשריות בעניין זה:

גישת המלחמה בטרור – לפי גישה זו מתקפת חמאס הוכיחה כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני, המלחמה על ארץ ישראל, לא שכחה. מאז תבוסתם ההיסטורית ב-1948 נדחקו

הפלסטינים למלחמת-טרור ואף עברו רדיקליזציה שנייה כשמאבקם עבר שינוי ממאבק לאומני לדתי. מתקפת השבעה באוקטובר הוכיחה כי הנסיגה מחבלי ארץ לא צמצמה את הטרור אלא להפך – העצימה אותו לממדים של איום על קיומנו. המסקנה המתבקשת – יש להמשיך ולהחזיק את רצועת עזה ואת ערי הגדה המערבית על-מנת להבטיח את חופש הפעולה של צה"ל במלחמה בטרור. גישה עקרונית זו נוטה להקיש את אותו היקש גם כלפי דרום לבנון ורמת הגולן. לחימה בטרור והגנת האזרחים אינה אפשרית רק מקו הגבול ולכן על ישראל להתפשט טריטוריאלית ולתבוע לעצמה מרחבי חיץ בלבנון ובסוריה, כמו גם בעזה.

גישת מלחמת איראן-ישראל – לפי גישה זו מתקפת השבעה באוקטובר היא רגע ההתעוררות של האסטרטגיה הישראלית למלחמה שאסרה עליה איראן. ככל שהתמקדנו באיום הגרעין האיראני, אחרנו להבין כי האסטרטגיה האיראנית נשענת לא פחות, ואולי יותר, על גישת המלחמה הצירית נגד ישראל. למרות שמלחמה זו דוברת במערכת הביטחון במשך שנים, לא השכלנו לגבש אסטרטגיה וצורת לחימה מתאימה מבעוד מועד. מלחמת השבעה באוקטובר, אם כן, היא תולדה של שיבוש כפול באסטרטגיה הישראלית, שיבוש שנמשך כמה עשורים.

המרכיב הראשון בשיבוש הוא העובדה שבמשך שנים טעינו לחשוב שהטרור וההתקוממות העממית בפניהם עמדנו בלבנון, עזה ויהודה ושומרון סימנו את פרפורי-הגסיסה של הסכסוך הישראלי-ערבי. תהליכי שלום והסדרה מצד אחד, היחלשות מדינות ערב ומגמת הפיוס עם מדינות האזור המתונות מהצד האחר, יצרו בישראל תחושת ביטחון מזויפת. בפועל, במהלך אותם עשורים נכנסה איראן לריק שנוצר, ראשית בזחילה ואז בעוצמה רבה, ואיחדה את הכוחות הרדיקליים-דתיים במרחב לווקטור אסטרטגי עולה ששיאו במתקפת 7/10.

המרכיב השני בשיבוש היה ברמה הצבאית. במהלך שנות התשעים והאלפיים פיתחה ישראל גישה צבאית מקורית. יכולות חדישות של מודיעין טקטי ותקיפה מדויקת שפותחו לצורך בלימת צבאות משוריינים, נמתחו ביצירתיות רבה עד שיצרו דוקטרינה צבאית בלתי-כתובה ללחימה בטרור. בתמצית, הדוקטרינה הזו נשענה ברמה הטקטית על איתור ותקיפת מטרות הנהגה ותשתית טרור, וברמה המדינית על הרעיון של הרתעת המדינה המארכת את הטרור מפני נזק עצום שיגרם לה, בעיקר מהאוויר, אם לא תרסן את הטרור המתארח בשטחה. אך מאחורי יעילות טקטית מפתה, הסתירה הגישה הזו כישלון אסטרטגי – בהדרגה התפתחו ארגוני הטרור לצבאות המוכנים למתקפה על גדרות הגבול.

לפי האסכולה השנייה, מלחמת איראן-ישראל, המלחמה הנוכחית היא מפגש בין חזון מלחמתי שהוכן בקפידה על-ידי הציר לבין תפיסה צבאית ישראלית של לחימה נגד טרור ששורשיה באווירת "קץ המלחמות" מהעשורים הקודמים. גישה זו לא הלמה את האתגר. הפתעת השבעה באוקטובר, למרות עושר המודיעין שקדם לה, מדגישה את המשקפיים השגויות שהרכבנו.

המציאות כמובן מורכבת. שתי הגישות אינן חליפיות זו לזו. המלחמה משקפת גם את מגמות ההמשך של המלחמה ההיסטורית בין שתי התנועות הלאומיות בארץ ישראל, שאחת מהן הפכה לדתית-רדיקלית, וגם את המגמה ההיסטורית החדשה יחסית של מלחמת איראן בישראל. אך האסטרטגיה הישראלית אינה יכולה להרשות לעצמה להתרפק על המורכבות. עליה לבחור מי מהמגמות הללו דומיננטית יותר בעיניה, שכן המשמעויות המעשיות של שתי הגישות עומדות במתח חריף זו לזו.

ניתוח המלחמה מבעד לפרספקטיבת מלחמת איראן-ישראלית מאפשר להגיע לאבחנות הבאות:

את הישגי המלחמה, וגם את כישלונותיה, אפשר להבין באמצעות המתח שבין גישת המלחמה בטרור לבין תיאוריה צבאית-מלחמתית.

כישלון השבעה באוקטובר, כאמור, הוא תולדה של אמונה עמוקה שהתהוותה במערכת הישראלית לפיה מבצעי ההרתעה בעזה והמב"ם (המערכה בין המלחמות) בצפון, מהווים תחליף לגישה מלחמתית, הן מגננתית והן מתקפתית.

הכיבוש המהיר ומועט-הנפגעים יחסית של רצועת עזה התאפשר, ברמה המקצועית, ממתיחה יצירתית ומוצלחת של פרדיגמת הלחימה בטרור לתוך הקשר מלחמתי מפתיע. יכולת המודיעין והתקיפה מהאוויר נמתחה בכישרון רב, ובזכות מאמצים מקדימים שנעשו בשנים האחרונות, כדי שתחפה על כוחות היבשה שהכנתם למתאר זה לקתה בחסר. תמרון יבשתי שיך, הרי, לעידן המלחמות... עם-זאת מתיחת המלחמה על-פני חמישה-עשר חודשים, הותרת רפיח לשלב האחרון, הכישלון הישראלי להשמיד גם את מערכת "המטרו" העזתית, והעובדה שהמלחמה הפכה למערכה התשתית בה קצב השיקום של חמאס עולה על קצב ההשמדה שלו – כל אלה מצביעים על כך שמתחת טקטיקות לוחמה בטרור להקשר המלחמתי שנוצר, ללא אסטרטגיה הולמת, אינה מספיקה.

בלבנון הסתפק צה"ל במשך כמעט שנה בניהול משוואות תגובה שהכתיב האויב, ובמדיניות "אפס מטרות" בגבול. הייתה זו סדרת הצלחות טקטיות מז'אנר "המלחמה בטרור", החל ממתקפת האיתוריות ומכשירי הקשר ועד לסדרת סיכולים ממוקדים, ששינתה את המצב בסוף קיץ 2024. היא השיבה את היוזמה לישראל תוך שגררה את האויב לספירלת שגיאות שהחלישו את כוחו מאוד. העובדה שבשפל יכולתו הצבאית בחרה ישראל שלא לתקוף את צבא חזבאללה ולהכריעו בקרב מדגישה את החוסר בגישת מלחמה עקרונית אצלנו. תחת זאת בחרה ישראל להסתפק בטיהור תשתיות פיסיות בקווי הכפרים שחזבאללה כבר נטש. גם המצוינות הישראלית בטקטיקות לחימה בטרור, על הישגיה היפים בצפון, לא יכלה לגשר על ההעדר של גישה ויכולת צבאית-מלחמתית משכנעת.

העימות הישיר שהתפתח במהלך המלחמה במעגלים הרחוקים מצביע על פער דומה. חיל האוויר הפגין יכולת מרשימה, בגיבוי המפעל המודיעיני הישראלי האדיר, להגיע ולפגוע במטרות באיראן ובתימן, ואף לחדור את ההגנות האוויריות האיראניות. לצד זאת ברור כי המלחמה תפסה את ישראל ללא גישה עקרונית ואסטרטגיה מעשית. ברור, למשל, שהפגיעה בנמלים ומתקני אנרגיה בתימן לא הותירה רושם אצל מקבלי ההחלטות החות'ים. המלחמה הגדילה, לא צמצמה, את כוחם, השפעתם וייתכן שגם את הכנסותיהם. את החלטת איראן לתקוף את ישראל ישירות, פעמיים, אפשר להבין כתצוגה של ביטחון עצמי, ביטחון שהתחזק על-רקע הדשדוש שאפיין את המלחמה עד ספטמבר 2024. אפילו אחרי השמדת מכ"ם S300 איראני באפריל ואחרי סדרת המכות על חזבאללה בספטמבר, חשבה איראן שתצליח להרתיע את ישראל ממתקפה בלבנון באוקטובר. איראן חרגה מהאסטרטגיה שייחסנו לה - הרחקת המלחמה מעצמה באמצעות מיצוי לחימת-השלוחים. האסטרטגיה הישראלית לגבי הפעולות שהתבצעו נגד ישראל משטח עיראק הייתה התעלמות.

מהי הערכת המצב האסטרטגית של ישראל כרגע? האם הישגי המלחמה, נפילת משטר אסד בסוריה ועליית ממשל טראמפ בארצות הברית, הסירו מעל ישראל את איום אסטרטגיית החנק האיראנית?

אם התשובה לכך היא כן, הרי שייתכן שניתן לחזור ולתפוס את ארגוני הטרור שסביבנו כשאריות חלשות ומבודדות של הסכסוך הערבי-ישראלי. ביחס לארגונים האלה, שגם נפגעו קשה במלחמה, ישראל חזרה להיות מעצמה המסוגלת לקיים מלחמה התשתית ארוכה נגד גרילה בעזה ובלבנון. גישה כזאת תעמיד במרכז האסטרטגיה לשנים הקרובות הקמת אזורי חיץ לאורך הגבולות ומלחמת התשה סזיפית בגבולותינו. לגבי עזה – שם נחדש את המלחמה בהקדם האפשרי כדי להשלים את מטרות המלחמה, כפי שהוגדרו.

אלא שתפיסת המלחמה של איראן בישראל כאירוע שהסתיים היא, בעיני, אופטימית מדי. נכון יותר להעריך כי איראן ובעלות-בריתה ייקחו לעצמן פסק-זמן אסטרטגי כדי ללמוד את לקחי המלחמה, להשתפר, להסתגל למציאות החדשה, לרבות לפילת סוריה, ולהמתין עד יחלוף זעם ממשל טראמפ. בארצות הברית, כזכור, ממשל יכול להיחלש כבר בבחירות אמצע הכהונה.

זאת ועוד, ההתפתחות בסוריה קירבה מאוד לגבול ישראל את השפעתה של המעצמה הנאו-אימפריאלית האחרת באזור – טורקיה. גם היא מעצמה של אסלאם-פוליטי, סוני במקרה הזה, ועוינת את ישראל. איראן וטורקיה צפויות להתחרות זו בזו ואולי אף להגיע לחיכוך אסטרטגי של ממש ביניהן. לצד זאת, לא מן הנמנע שהאיומים של שתיהן על ישראל לא יתקזזו אלא יצטברו.

הערכת המצב של ישראל צריכה לראות את מלחמת חרבות ברזל כמערכה הראשונה מול הברית השיעית. יותר מכך, הסביבה האסטרטגית של ישראל השתנתה דרמטית, וצריכה לקחת בחשבון איום מעצמתי כפול – איראני וטורקי. ייתכן שהמזרח התיכון הוא רק בבואה נאו-אימפריאלית לסביבה גלובאלית נאו-אימפריאלית, המלחמה הקרה השנייה. העימות האמריקאי-סיני-רוסי עלול עוד להזין, ולא באופן חיובי, את הלוחות הטקטוניים באזורנו.

אם נתפוס כך את התמונה האסטרטגית נוכל לברך על הישגי המלחמה: הדפנו את המתקפה, אנו מצויים בתהליך שיקום של שני חבלי הארץ שננטשו והשבת שבוינו, ערערנו את ביטחוננו העצמי של האויב האיראני ושללנו את רוב יכולותיהם הצבאיות של חמאס וחזבאללה בגבולותינו. בתורה הצבאית מקובל שמטרתה של המגננה היא לבלום את יוזמת האויב, להרוויח זמן וליצור את התנאים למערכה הבאה – מתקפה.

מלחמת חרבות ברזל תפסה אותנו בהפתעה מכיוון שהמשכנו לחשוב לחימה בטרור בשעה שמעבר לגבול נבנו צבאות התקפיים בחסות של מעצמה אזורית. המלחמה נגררה למערכה התשתית, בגלל המוכנות התפיסתית והמעשית הלא-מספיקה שלנו, והישגיה הוגבלו בדרום ובצפון מאותה הסיבה. למרות זאת, בזכות גבורה, יכולת עמידה ואיתנות ישראלית-בסיסית, וגם בזכות מתיחה מוצלחת של טקטיקות לחימה-בטרור לתוך הקשר מלחמתי, ניתן לסכם את המלחמה כשלב מגננה היסטורי מוצלח.

כעת נדרש לגבש את האסטרטגיה לשלב הבא:

על ישראל לשמר את הישגי המלחמה ככל הניתן על-ידי אכיפה קפדנית ואגרסיבית של הפירוז וההסכמים בצפון, ואלה שיושגו בדרום. אכיפה זו לא רק תאט את התחדשות האיומים שם, אלא גם תספק לישראל עילת-מלחמה מחודשת לכשתבחר בכך.

ככל שנאט את התעצמות האויבים, ואין לטעות ולחשוב שנמנע אותה לחלוטין, כך נעמיק את בידוד איראן ונכפה עליה מאמץ יקר יותר כשתנסה לשקם את מאחזיה באזור.

אכיפה אגרסיבית תשרת את האסטרטגיה הישראלית, אם נסכים כי אנו במסגרת מלחמה היסטורית איראנית-ישראלית. אכיפה אגרסיבית – כן. גרירת ישראל למלחמת התשה נגד גרילה בעזה ובלבנון ויתכן שבסוריה – לא. מלחמה כזאת תכלה את האנרגיה הישראלית, תאט ותשבש את קצב שיקום צה"ל וביצוע ההתאמות הנדרשות בו, ותפח רוח-חיים ב"ציר ההתנגדות".

את ההפוגה האסטרטגית ואת תנופת הממשל החדש בושינגטון יש לנצל כדי לחדש את המומנטום האנטי איראני באזור ולעודד את השחקנים באזור ובמערב לתמוך בחידוש המלחמה נגד החותים בתימן, בשאיפה להחלשתם והפלתם.

בשנה-שנתיים הקרובות עלינו לגבש תיאוריה ויכולת צבאית מתאימה יותר ואסטרטגיה ישראלית למלחמה האיראנית-ישראלית. בתמצית – על צה"ל להיבנות כך שיוכל להסיר את האיומים הצבאיים בעזה ובלבנון מבלי שיגרר למלחמת התשה. **את מה שדרוש לכך פירטנו בכמה הזדמנויות בעבר**. ביחס למעגלים הרחוקים, חיל-האוויר, אמ"ן, חיל הים הישראלי ומרכיבי הסייבר והחלל צריכים להתמקד במעגלים אלה ולפתח כושר של שיבוש משמעותי כלפי מערכי השיגור של האויבים. תקיפת מטרות אנרגיה ותשתית לא תספיק. פגיעה במערכי השיגור תותיר את איראן ושלוחיה חשופים וחסרי ביטחון.

מוקדם להעריך לאן יובילו מגמות החדירה של טורקיה לקרבתנו, אך ניתן לשער כי לפחות חלק מהמגמות שתוארו כאן תהיינה רלבנטיות גם בהקשר הזה.

מדינת ישראל טעתה לראות עצמה כמעצמה אזורית היושבת לבטח. השבעה באוקטובר לימד שאינינו בלתי-פגיעים וגם לא כל יכולים. נטיית הנגד הנוכחית, תפיסת המלחמה כארוחת "אכול כפי יכולתך", היא פועל יוצא של אותה השגיאה בדיוק. אנו לפותים בהתמודדות ארוכה מול איראן. בהקשר זה התשה עצמית אינה אסטרטגיה טובה.

תורת הביטחון הישראלית נשענה תמיד על כושר המחץ, ונמנעה מתחרויות של כושר עמידה. כך או כך, תהיה הגדרת המצב האסטרטגי שלנו אשר תהיה, את האסטרטגיה יש לדייק ולמקד.

תא"ל (מיל) ערן אורטל השתחרר לאחרונה משירותו הצבאי כמפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית רב-תחומית. ספרו המלחמה שלפני (משרד הביטחון, 2022) עסק בצורך של צה"ל להשתנות, לאמץ גישות לחימה חדשניות, ולחדש גישת מלחמה מכריעה. ספרו השני "התחדשות - מלחמת שבעה באוקטובר, אסטרטגיית הביטחון הישראלית, כוח המגן העברי, וחידוש כושר המחץ" ייצא לאור בקרוב בהוצאת לוי.